

BIOGEOGRAFIJOS STUDIJOS IR PAMOKOS MUZIEJUOSE

Dalia Prakapienė, Lietuvos edukologijos universitetas

SANTRAUKA

Straipsnyje siekiama išryškinti Lietuvos gamtos muziejų kaip edukacinės aplinkos svarbą ir galimybes mokant biogeografijos bendrojo lavinimo mokyklose. Atskleidžiama muziejų edukacinės aplinkos samprata, apžvelgiami biogeografijos mokslo integravimo į bendrąsias mokymo programas aspektai, pateikiami tyrimo, kuriuo siekta įvertinti Lietuvos gamtos muziejų interneto svetaines ir jų galimybes mokant biogeografijos, rezultatai.

Reikšminiai žodžiai: biogeografija, edukacinė aplinka, muziejus.

ĮVADAS

Edukacija muziejuose yra svarbus reiškinys, kuris skatina lankytojų domėjimąsi, kūrybiškumą, plečia jau turimą patirtį, formuoja vertybes ir požiūrius. Kaip nurodo A. Nuzzaci (2006), muziejų lankytojai skiriasi savo amžiumi, socialiniu statusu, požiūriais ar vertybėmis. Tačiau muziejai yra patrauklūs tuo, kad kiekvienas, neatsižvelgiant į jų amžių ar požiūrį, čia gali rasti sau vertingų ir įdomių dalykų. Dėl to tik sustiprėja muziejų kaip edukacinės erdvės / aplinkos svarba.

Straipsnio tikslas – išryškinti muziejų kaip edukacinės aplinkos svarbą ir galimybes, atskleidžiamas Lietuvos gamtos muziejų interneto svetainėse, mokant biogeografijos bendrojo lavinimo mokyklose.

Tyrimo metodas – teorinė mokslinės literatūros šaltinių, dokumentų ir muziejų interneto svetainių analizė, siekiant išryškinti sąsajas tarp mokyklinės geografijos, biogeografijos mokslo ir gamtos muziejų vykdomos veiklos.

MUZIEJAI KAIP EDUKACINĖ APLINKA

Muziejai – edukacinė aplinka, kurioje vykdoma tiek pažintinė, tiek ir specializuota edukacinė veikla. Tai puiki terpė aktyviai, organizuotai ir sistemingai ugdomajai veiklai. Muziejai kaip mokomoji terpė gali būti panaudojami tiek už-

klasinėje veikloje, tiek ir tiesioginio ugdymo procese. Tai pastaruoju metu skatina ir muziejų organizuojamos specializuotos veiklos: edukacinės ekskursijos ar edukaciniai užsiėmimai. Šių užsiėmimų pagrindinis tikslas – sudaryti tokias pažinimo ar veiklos sąlygas, kad muziejaus lankytojas būtų ne tik pasyvus klausytojas ar žiūrovas, bet ir aktyvus proceso dalyvis.

Muziejų edukacinė veikla pastaruoju metu darosi vis aktualesnė ir plačiau naudojama ugdymo procese. Todėl ir mokslinėje literatūroje šie klausimai analizuojami įvairiais edukaciniais aspektais: mokymosi muziejuose galimybės ir formas atskleidė R. Baltrūnaitė (2003), R. Kogelytė-Simanaitienė (2008); E. Vitalaki (2011) mokymąsi muziejuose analizavo kaip įrankį, padedantį pradinių klasių mokiniams integruotis į visuomenę; moksleivių kūrybiškumo ugdymo ypatumus muziejuose aprašė A. Širiakovienė ir R. Pocevičienė (2010); muziejų edukacinės veiklos aspektus suaugusiųjų švietimo srityje tyrinėjo S. Grek (2009), A. Bėkšta ir N. Jarockienė (2009); N. Jarockienė (2010) atskleidė muziejų edukacijos sampratą, analizavo muziejų edukacines programas ir jų rengimo principus ir kt.

Muziejų edukacinė funkcija fiksuojama ir teisiniuose dokumentuose. Lietuvos Respublikos muziejų įstatyme (2003) numatyta, kad muziejai „bendradarbiauja su švietimo įstaigomis ir rengia muziejines moksleivių lavinimo programas, organizuoja su muziejaus ar jo steigėjo veikla susijusius kultūros renginius“. Muziejų kaip švietimo institucijų vykdomų funkcijų papildomąjį komponentą numato ir Tarptautinė muziejų taryba Muziejų etikos kodekse (ICOM..., 2006). Teigiama, kad „muziejus turi naudotis visomis įmanomomis galimybėmis ir plėtoti savo, kaip švietimo institucijos, veiklą, kuria galėtų naudotis visa visuomenė. Muziejaus pareiga yra pritraukti naują ir kuo platesnę visuomenės dalį iš pačių įvairiausių sluoksnių, vietovių ar grupių, nes muziejaus tikslas yra tarnauti visai visuomenei, stengiantis, kad ji galėtų aktyviai dalyvauti muziejaus veikloje, remti muziejaus tikslus ir politiką“ (Jarockienė, 2010, p. 61).

Muziejaus edukacinė aplinka nuo tradicinės edukacinės aplinkos skiriasi savo specifika. F. Waidacheris (2007, p. 165) pabrėžia: „Esminis tokio švietimo požymis yra tas, kad muziejus ne tiesiogiai atlieka švietimo darbą, o suteikia galimybę šviestis. Tačiau tai nereiškia, kad remiantis muziejiniiais rinkiniais negalima siekti pedagoginių tikslų, t. y. muziejų panaudoti ugdymui.“ Pastaraisiais metais daugėja muziejų teikiamų edukacinių paslaugų, o organizuojamas mokymo(si) procesas plečia tradicinio mokymo turinį, pažinimo galimy-

bes bei ugdymo formas. Muziejuose įrengiamos specializuotos erdvės, skirtos ugdomajai veiklai, taikomos aktyvios darbo ir ugdymo formos: teatralizuoti pasirodymai, žaidimų elementai, eksperimentiniai tyrimai ar projektavimo darbai ir kt.

Apibendrinant muziejaus edukacinę veiklą galima perfrazuoti edukacinės aplinkos apibrėžimą, pateikiamą analizuojant mokytojų didaktines kompetencijas (Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija, 2006, p. 6). Muziejų edukacinė aplinka – tai dinamiška ugdymo ir mokymosi erdvė, sukurta ir veikiama muziejuje ugdomąją veiklą atliekančio žmogaus – muziejininko (gali būti ir mokytojo) bei nulemta ugdymo tikslo, jį atitinkančio ugdymo turinio bei jo įsiminimą paremiančių ugdymo formų, metodų, priemonių, kitų toje aplinkoje esančių daiktų ir / ar subjektų, turinčių įtakos edukacinei informacijai sklusti ir jai perprasti.

BIOGRAFIJOS MOKSLAS IR JO RAIŠKA MOKYKLOJE

Biogeografija – mokslas, tiriantis rūšių paplitimo dėsningumus, aplinkos veiksnių poveikį jų išplitimui, procesus, veikiančius gyvąją gamtą. Tai mokslas, kuris glaudžiai susijęs su tokiais mokslais kaip geografija, geologija, klimatologija, biologija (zoologija ir botanika), ekologija ir evoliucija.

Biografijos mokslas kaip atskira disciplina mokyklinėje programoje neišskirta. Tačiau geografijos dalykas yra vienas iš mokslų, padedančių bent iš dalies įgyvendinti biogeografijos mokslo keliamas problemas, analizuojamus dėsningumus ir procesus. Kaip konkretus pavyzdys 1 lentelėje pateikiamos biogeografijos mokslo objekto sąsajos su geografijos dalyko ugdymo turiniu.

1 lentelėje išryškintas biogeografijos mokslo elementų kompleksas, nagrinėjamas mokyklose per geografijos pamokas. Jam veiksmingiau mokyti rekomenduojama ne tik tradicinė mokojoji aplinka, bet ir praktinis pažinimas už mokyklos sienų: ekskursijos gamtoje, tyrinėjimai, stebėjimai ir pan. Muziejai su juose sukauptais eksponatais ir vykdoma edukacine veikla yra viena iš galimybių prisidėti prie biogeografijos mokslo populiarinimo.

1 lentelė. Biogeografijos mokslo sąsajos su Bendrosiomis ugdymo programomis (geografija) (Pradinio ir pagrindinio ugdymo..., 2008; Vidurinio ugdymo..., 2011)

Klasė	Gebėjimai	Žinios ir supratimas
6 klasė	Atmosfera ir jos reikšmė.	Nagrinėja veiksnius, lemiančius augalijos ir gyvūnijos įvairovę. Aiškinasi, kokie būdingiausi augalai ir gyvūnai aptinkami Lietuvoje ir pasaulyje.
7–8 klasės	Analizuojant ir lyginant žemėlapius ir paveikslus, nurodyti geografinių zonų panašumus ir 2–3 skirtumus.	Aiškinasi priežastis, lemiančias skirtingų geografinių zonų (tundros, spygliuočių, mišriųjų ir plačialapių miškų, stepių, dykumų, savanų, drėgnųjų pusiaujo miškų) išsidėstymą, einant nuo pusiaujo ašigalių link ir kopiant į kalnus. Mokomi priskirti geografines zonas atitinkamoms klimato juostoms.
9–10 klasės	Analizuojant schemas ir paveikslus, atskleisti gamtos sudedamųjų dalių tarpusavio sąveikas, jas sieti su ūkine žmonių veikla.	Analizuoja gamtos sudedamąsias dalis, aiškinasi jų tarpusavio ryšius Lietuvoje. Mokosi Lietuvos augalijos ir gyvūnijos įvairovę, ją lėmusias priežastis. Nagrinėja gamtos sudedamųjų dalių įvairovę, aiškinasi jų tarpusavio sąveiką, ieško sąsajų su žmonių ūkine veikla. Mokosi paaiškinti, kas yra saugomos teritorijos, ir pasakyti, koks yra jų statusas.
10–12 klasės	Apibūdinti geografinės sferos struktūrą, remiantis jos geografiniais dėsningumais paaiškinti geografinės sferos įvairovę.	Nagrinėja gyvųjų organizmų paplitimo ribas Žemėje, aiškinasi ekologinių veiksnių (šilumos, drėgmės) įtaką augalijai ir gyvūnijai. Mokosi zoogeografines sritis, joms būdingas gyvūnų rūšis. Analizuoja geografines zonas, pagrindinius skiriamuosius jų bruožus.

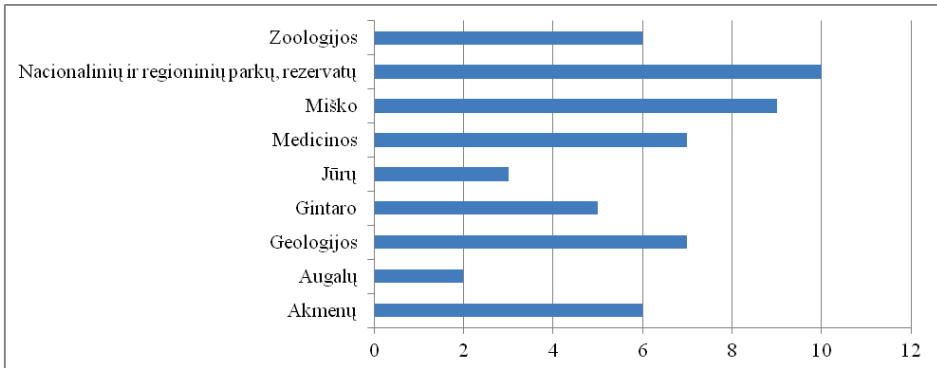
BIOGEOGRAFIJOS MOKYMO GALIMYBIŲ TYRIMAS LIETUVOS MUZIEJUOSE

Tyrimo objektas – Lietuvos gamtiniai muziejai.

Tyrimo tikslas – atlikti žvalgomąjį tyrimą, siekiant ištirti biogeografijos mokymo galimybes Lietuvos muziejuose.

Tyrimo apsiribota muziejų virtualiu tyrimu, t. y. tirta pirminė informacinė medžiaga, kuri pateikiama internete ir prieinama visuomenei. Šiuo tyrimu siekta susidaryti pirminį vaizdą ir įvertinti gamtinių muziejų įvairovę, eksponatus, vykdomas edukacines veiklas ir jų panaudojimo galimybes ugdymo procese.

Tyrimui atlikti pasirinkti visi Lietuvos gamtiniai muziejai. Lietuvos muziejai yra klasifikuojami pagal įvairius rodiklius. Vienas iš klasifikuojamų požymių – klasifikavimas pagal temas. Atsižvelgiant į tyrimo objektą ir išsikelto tyrimo tikslą, tyrimui pasirinkti gamtiniai muziejai. Iš viso muziejų duomenų bazėje pateikiami muziejai, kurie pagal muziejaus ekspozicijų ir eksponavimo rūšinę įvairovę suskirstyti į 9 grupes (1 pav.).

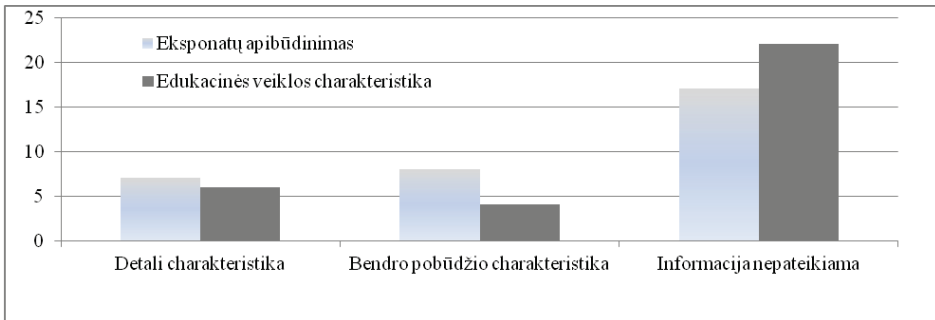
1 pav. Gamtos muziejų klasifikacija

Iš viso įvertinti 32 muziejai, kuriuose galima išvelgti galimybę mokytis ar mokyti biogeografijos dalyko. Iš karto buvo eliminuotos tokios grupės kaip geologijos, medicinos ir akmenų muziejai. Visos likusios grupės nagrinėtos ir muziejų interneto svetainės vertintos pagal tokius kriterijus: informacijos pateikimas ir pristatymas internete, ekspozicijų charakteristikos bei edukacinės veiklos atskleidimo detalumas. Tyrimas atliktas 2012 m. rugsėjo–spalio mėnesiais.

Atliekant tyrimą susidurta su kai kurių muziejų sampratos problematika. Pirmiausia tai išryškėjo su nacionalinių parkų muziejais, kurie tarytum atlieka dvejopą funkciją ir sugriauna standartinę muziejaus sampratą. Dažniausiai lankytojų centrai yra įvardijami muziejais. Tačiau jų ekspozicijos yra paviršutiniškos ir dar mažai išnaudojamos ugdymo reikmėms. Šiame tyrime muziejais laikomi tik įstatymiškai įteisinti ir muziejaus statusą turintys muziejai, t. y. muziejai, kurie buvo paminėti Lietuvos muziejų duomenų bazėje.

Analizė parodė, kad informacijos pateikimas ir muziejaus pristatymas internete yra gana skurdus. Net 26 muziejai neturi savo interneto svetainių, o informaciją apie muziejaus teikiamas paslaugas, eksponatus ir vykdomą veiklą pateikia kitų organizacijų svetainėse. Tik 6 muziejai turi informatyvias nepriklausomas interneto svetaines. Pastebėta tendencija, kad tai nacionalinis, respublikiniai ir privatūs muziejai: Lietuvos jūrų muziejus, Kauno Tado Ivanausko zoologijos muziejus, Palangos ir Vilniuje įsikūrę gintaro muziejai, Kazlų Rūdos miško muziejus ir kt. Galima daryti prielaidą, kad interneto svetainių sukūrimas nėra prioritetinga muziejų veiklos sritis, tačiau tai vienas iš būdų populiarinti muziejus tarp potencialių lankytojų.

Analizuojant eksponatų ir edukacinių veiklų charakteristikas bei aprašymus, išskirtos trys vertinimo dimensijos: detali apžvalga (pateikiama išsami informacija, leidžianti susidaryti gana tikslų vaizdą apie muziejaus teikiamas galimybes), bendro pobūdžio apžvalga ir informacija nepateikiama. Pagal šiuos kriterijus išryškėjo, kad detali eksponatų charakteristika pateikiama 7 Lietuvos gamtos muziejuose, tačiau net 17 muziejų svetainėse eksponatai neaptariami. Dar sudėtingesnė situacija, nagrinėjant, kaip yra apibūdinamos ir išskiriamos edukacinės veiklos (2 pav.).

2 pav. Eksponatų ir edukacinės veiklos charakteristikos gamtos muziejų interneto svetainėse (vnt.)

Atliktas pirminis žvalgomas tyrimas negali patvirtinti fakto, kad edukacinės veiklos nevykdomos. Tam reikalingi išsamesni tyrimai. Tačiau kaip parodė analizė, kai kuriuose gamtos muziejuose gamtinės edukacinės veiklos išplėtos gana plačiai ir net pritaikytos konkrečioms klasėms. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad pagal interneto svetainių vertinimo kriterijus veiksmingiausias biogeografijos mokymas galėtų vykti Tado Ivanausko ir Vilniaus universiteto zoologijos muziejuose bei Lietuvos jūrų muziejuje.

T. Ivanausko zoologijos muziejuje yra įkurtas atskiras ekskursijų skyrius, kurio tikslas – supažindinti visuomenę su muziejaus vertybėmis. Šiuo metu yra parengtos 60 teminių metodinių zoologinių ekskursijų įvairaus amžiaus lankytojams.

Vilniaus universiteto zoologijos muziejuje organizuojamos keturių tipų ekskursijos: pažintinės (*didžiausi ir mažiausi, pavojingiausi ir nuodingiausi pasaulio gyvūnai*), teminės (*Lietuvos gyvūnai, Baltijos jūros bestuburiai ir stuburiniai gyvūnai; gyvūnų vaidmuo žmogaus gyvenime; gyvūnų prisitaikymas vaikščioti, skraidyti, plaukioti ir kt.*), sisteminės ir gamtosauginės / bioetikinės (*retos*

ir nykstančios gyvūnų rūšys Lietuvoje; gyvūnų panaudojimo žmogaus reikmėms problematika). Visos jos suklasifikuotos pagal išsiskeltą tikslą ir tikslinę grupę.

Lietuvos jūrų muziejuje edukacinės veiklos – užsiėmimai charakterizuojami aiškiai ir tiksliai. Pvz., edukacinio užsiėmimo „Kas Baltijoje gyvena?“ metu mokiniai sužinos, kiek Baltijos jūroje yra žuvų, ruonių, delfinų rūšių; apie Baltijos jūros ruonių gyvenimą; kokie pavojai tyko Baltijos jūros gyventojų ir t. t. Su povandeniniu gyvenimu ir gyventojais, jų elgesiu galima susipažinti tokių edukacinių pamokų metu, kaip antai: „Koraliniai rifai – povandeninės džunglės“; „Plėšrūs ir pavojingi jūros gyvūnai: mitai ir tikrovė“; „Paslaptingas delfinų ir banginių pasaulis“; „Jūra – gyvybės lopšys“ ir kt. Šie užsiėmimai gali būti tiesiogiai siejami su ugdymo turiniu ir papildyti tradicinį mokymą netradicinėje aplinkoje.

Atlikus tyrimo rezultatų analizę, iškilo daugybė probleminių klausimų ir diskusinių aspektų, reikalaujančių tolimesnių išsamesnių tyrimų. Edukacinių veiklų sukūrimas dar negarantuoja edukacinio proceso veiksmingumo. Todėl perspektyvoje būtina tirti kas, kokie metodai, formos ir būdai padeda įgyvendinti edukacines veiklas, kokie gaunami rezultatai, kaip jie pamatuojami ir pan.

IŠVADOS

1. Muziejų edukacinė aplinka – tai dinamiška ugdymo ir mokymosi erdvė, sukurta ir veikiama muziejuje ugdomąją veiklą atliekančio žmogaus – muziejininko (gali būti ir mokytojo) bei nulemta ugdymo tikslo, jį atitinkančio ugdymo turinio bei jo įsiminimą paremiančių ugdymo formų, metodų, priemonių, kitų toje aplinkoje esančių daiktų ir / ar subjektų, turinčių įtakos edukacinei informacijai skliti ir jai perprasti.
2. Biogeografija yra mokslas, tiriantis rūšių paplitimo dėsningumus, aplinkos veiksnių poveikį jų išplitimui, procesus, veikiančius gyvąją gamtą. Biogeografijos mokslas bendrojo lavinimo ugdymo turinyje integruotas į kitų gamtos mokslų kontekstą.
3. Biogeografijos mokslo elementų kompleksas nagrinėjamas mokyklose per geografijos pamokas, kuriam veiksmingiau mokyti rekomenduojama ne tik tradicinė mokomoji aplinka, bet ir praktinis pažinimas už mokyklos sienų: ekskursijos gamtoje, tyrinėjimai, stebėjimai ir pan. Muziejai su juose sukauptais eksponatais ir vykdoma edukacine veikla yra viena iš galimybių mokyti biogeografijos efektyviau ir įdomiau.

4. Atlikus tyrimą konstatuota, kad Lietuvoje muziejų duomenų bazėje yra net 32 oficialūs gamtos muziejai, todėl daroma prielaida, kad galimybės biogeografiją mokyti muziejuose egzistuoja. Išanalizavus 32 Lietuvos gamtos muziejų interneto svetaines konstatuota, kad pateikiama informacija apie muziejus yra paviršutiniška ir neinformatyvi. Daugiau kaip du trečdaliai muziejų net neturi savo interneto svetainių, o informacija pateikiama kitų organizacijų puslapiuose. Tik 6 muziejuose įvardijamos konkrečios edukacinės veiklos ar išsamiai aprašomi eksponatai. Tai leidžia daryti prielaidą, kad muziejų veiklos populiarinimas internete nėra prioritetinga muziejų veiklos sritis, tačiau šiuolaikinėje visuomenėje tai viena iš veiksmingiausių informavimo priemonių. Pagal interneto svetainių vertinimo kriterijus veiksmingiausiai biogeografijos mokymas galėtų vykti Tado Ivanausko ir Vilniaus universiteto zoologijos muziejuose bei Lietuvos jūrų muziejuje.

LITERATŪRA

1. Baltrūnaitė R. 2003. Mokymosi muziejuose galimybės ir formos. *Lietuvos muziejai*, Nr. 3. Vilnius: Lietuvos muziejų asociacija. Prieiga per internetą: <http://www.museums.lt/Lietuvos_muziejai_2003_nr3/baltrunaite.htm> [žiūrėta 2012 11 11].
2. Bėkšta A., Jarockienė N. 2009. Ko muziejuose ieško suaugusieji, arba dar kartą apie muziejų lankytojų motyvaciją. *Lietuvos muziejai*, Nr. 1, p. 5–9.
3. Grek S. 2009. In and against the museum: the contested spaces of museum education for adults. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education*, vol. 30, No. 2, p. 195–211.
4. *ICOM Code of Ethics for Museums*. 2006. Prieiga per internetą: <<http://icom.museum/ethics.html>> [žiūrėta 2012 11 11].
5. Jarockienė N. 2010. *Muziejų edukacijos samprata, muziejų edukacinės programos ir jų rengimo principai. Muziejų edukacinės programos suaugusiems: mokomoji knyga*. Vilnius: Lietuvos suaugusiųjų švietimo asociacija, p. 31–55.
6. Kogelytė-Simanaitienė R. 2008. Šiuolaikinės muziejaus edukacijos ypatumai: nacionalinio M. K. Čiurlionio dailės muziejaus patirties sklaida. *Tiltai*, Nr. 2(43), p. 93–104.
7. *Lietuvos mokytojų didaktinė kompetencija. Švietimo problemos analizė*. 2006. Prieiga per internetą: <www.smm.lt/svietimo_bukle/docs/pr_analize/Mokytoju_didaktine_kompetencija.pdf> [žiūrėta 2012 11 11].
8. Lietuvos Respublikos muziejų įstatymo pakeitimo įstatymas. 2010. *Valstybės žinios*, 2010 04 27, Nr. 48-2283.

9. Nuzacci A. 2006. General Education and Museum Education: Between Singularity and Plurality. *Revista Complutense de Educación*, vol. 17(1), p. 65–75.
10. *Pradinio ir pagrindinio ugdymo bendrosios programos*. 2011. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.
11. Širiakovienė A., Pocevičienė R. 2010. Moksleivių kūrybiškumo ugdymas muziejų edukacine veikla. *Acta Pedagogica Vilnensia*, t. 25, p. 150–158.
12. *Viduriniojo ugdymo bendrosios programos*. 2008. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.
13. Vitalaki E. 2011. Museum education as a tool for promoting school-wide community and family cooperation in elementary: a preliminary report. *Problems of education in the 21st century*, vol. 36, p. 116–125.
14. Waidacher F. 2007. *Bendrosios muzeologijos metmenys*. Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus.

BIOGEOGRAPHIC ACTIVITIES / BIOGEOGRAPHY LESSONS IN MUSEUMS

Dalia Prakapienė

Summary

The article aims to reveal the importance of the Lithuanian museums of nature as an educational environment and the opportunities for teaching biogeography according to the general education school curriculum in such museums. The choice of Biogeography as the research subject was determined by its unique nature as well as by the need for a non-traditional educational environment. A scientific research was carried out in order to evaluate the internet websites of 32 Lithuanian museums of nature according to the following criteria: the presentation of information on the internet, the characteristics of exhibitions, and the explicitness of the presentation of educational activities. The research showed that the Lithuanian Museums Database contains 32 official museums of nature, thus an assumption was made that opportunities for teaching biogeography in museums exist. The analysis revealed that the information about the museums presented on the internet is superficial and uninformative. More than two thirds of the museums do not even have their own websites and present their general information on other organisations' websites. Only 6 museums list their specific educational activities or give detailed descriptions of their exhibits. Therefore, it may be assumed that the largest and most popular museums explicitly determine and realise the opportunities for learning biogeography through their educational activities.

Keywords: biogeography, educational environment, museum.